

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ІМЕНІ П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

ПШЕНІЧКІНА ГАЛИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 784.4:398.8](477.46)(043.3)

**ГЕОГРАФІЧНІ МЕЖІ
РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ
НА ТЕРИТОРІЇ
ПРАВОБЕРЕЖНОЇ ЧЕРКАЩИНИ
(ЗА НАСПІВАМИ ОБРЯДОВИХ ЦИКЛІВ)**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво
Мистецтвознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії української музики та музичної фольклористики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського Міністерства культури, молоді та спорту України (Київ).

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент
ЄФРЕМОВ Євген Васильович,
Національна музична академія України
ім. П. І. Чайковського Міністерства культури,
молоді та спорту України,
професор кафедри історії української музики
та музичної фольклористики

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
РАЧЮНАЙТЄ-ВІЧІНЄНЄ Дайва,
Академія музики і театру Литви Міністерства
Просвіти, науки і спорту Литовської Республіки
(Вільнюс), професор, завідувачка Кафедри
етномузикології, старший науковий співробітник
Центру науки Академії музики і театру Литви

кандидат мистецтвознавства, доцент
ЛУКАШЕНКО Лариса Валентинівна,
Львівська Національна музична академія
ім. М. В. Лисенка Міністерства культури, молоді
та спорту України, доцент кафедри музичної
фольклористики, науковий співробітник
Проблемної науково-дослідної лабораторії
музичної етнології

Захист відбудеться 25 березня 2020 року о 14 годині на засіданні Спеціалізованої Вченої ради Д 26.005.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11, четвертий поверх, зал вченої ради (фойє малого залу).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11.

Автореферат розіслано ____ лютого 2020 року.

Учений секретар
Спеціалізованої Вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

О. Ю. Волосатих

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Територія центральної України в силу дії різних історичних факторів стала перехрестям двох важливих та водночас контрастних за практично всіма етнографічними та етномузичними показниками регіональних традицій – *подільської* та *середньонаддніпрянської*, кордон між якими проходить зокрема в межах правобережжя сучасної Черкаської області.

Традиційна музика цього краю час від часу потрапляла у поле зору багатьох дослідників. Натомість до сьогоднішнього дня вона не отримала системного висвітлення у науковій літературі. Отже, важливе питання, поставлене у дисертації, будучи тісно пов'язаним із ширшою – загально-історичною науковою проблематикою, дійсно знаходиться у руслі найактуальніших. Своєчасність дослідження ще більше посилюється стрімким та невідпинним природним згасанням народної музичної культури, особливо у регіонах, традиції яких зазнали штучного знищення з техногенних причин.

Особливий інтерес для науковців становлять території, де розташовані етнічні чи регіональні порубіжжя, оскільки у таких зонах можна спостерігати різні форми взаємодії сусідніх традицій. Тому географічний підхід у сфері порівняльного музикознавства, розпочатий у першій половині ХХ ст. С. Людкевичем, Ф. Колессою, К. Квіткою, пізніше розвинений Гіпіусом і В. Гошовським, вважається одним із найперспективніших напрямків сучасної етномузикології. Їх праці, а також роботи передових сучасних українських і зарубіжних науковців утворили **методологічну базу дисертації**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Робота відповідає темі № 1 «Історія української музики в аспекті сучасного музикознавства» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності НМАУ на 2015 – 2020 рр. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради НМАУ імені П. І. Чайковського (протокол № 10 від 01. 06. 2018).

Метою дисертаційної роботи є *виявлення на території правобережної Черкащини та наукове визначення ареалів певних музично-фольклорних явищ за їх структурно-типологічними, стилістичними та виконавськими ознаками, просторово-картографічне відображення цих ареалів, а також з'ясування деяких факторів, що вплинули на їх формування.*

Окреслений комплекс і характер проблем передбачав постановку та виконання наступних завдань:

- провести фронтальне польове обстеження визначеної місцевості з акцентом на вокально-обрядовій творчості;
- знайти і залучити до аналітичної бази важливі друковані, архівні та рукописні джерела;
- відібрати серед польових матеріалів і транскрибувати найхарактерніші пісенні зразки;

– здійснити мелотипологічний аналіз обрядових наспівів календарного та весільного жанрових циклів;

– втілити результати порівняльного аналізу у формі географічних карт з відображенням у них меж ареалів побутування обрядових мелотипів та їх локальних різновидів.

Наукова новизна дисертації обумовлена поєднанням особливостей обраної території, характером поставленої мети і застосованих методів її реалізації. У ній *уперше*:

– здійснено комплексне дослідження обрядово-пісенної традиції регіону, досі маловивченого в етномузичному плані;

– введено у науковий обіг значний обсяг матеріалів з понад 100 сіл правобережної Черкащини, в наслідок чого зліквідовано ще одну «білу пляму» на музично-етнографічній карті України;

– віднайдено та залучено до етномузикознавчого аналізу важливі, але маловідомі позамузичні матеріали (зокрема, зібрані А. Кримським);

– виявлено, описано та систематизовано значну кількість обрядових мелотипів, а також встановлено межі їхнього поширення;

– з'ясовано внутрішнє етномузичне районування території правобережної Черкащини;

– визначені й уточнені кордони етномузичних традицій та перехідних зон між ними на досліджуваних теренах;

– проведено перевірку відповідності кордонів традицій за музичними показниками та за даними суміжних наук;

– складено низку мелогеографічних карт, що відображають явища місцевої обрядово-пісенної традиції у їх просторовому розповсюдженні.

Об'єкт дослідження – традиційна календарна та весільна обрядова пісенність Середньої Наддніпрянщини та Східного Поділля у межах правобережної Черкащини.

Предмет дослідження – регіональні мелотипологічні та музично-стилістичні особливості обрядової пісенності правобережної Черкащини в контексті їх географічного поширення.

Методи дослідження. На початковому етапі роботи було застосовано *метод фронтального польового дослідження* музичного фольклору в селах правобережної Черкащини – опитування носіїв традиції з метою формування базової частини регіонального етномузикологічного дослідження; отримані фономатеріали переведено в *нотну графіку* згідно зі встановленими у вітчизняній фольклористиці засадами транскрибування; нотні та текстові транскрипції систематизовано за жанровим і мелотипологічним принципами з використанням *методу силаборитмічного моделювання*; *структурно-типологічний метод* застосовано для визначення ритмічних та звуковисотних різновидів пісенних зразків; *джерелознавча методика* стала у нагоді в процесі

пошуків опублікованих та архівних матеріалів для поповнення аналітичної бази дослідження; кількісно-частотні характеристики побутування тих чи інших явищ здобувалися за допомогою *статистичних методів*; *порівняльний метод* використаний для виявлення розбіжностей між етнографічними, етнолінгвістичними, антропологічними та етномузичними явищами у традиціях Середньої Наддніпряни та Східного Поділля; *метод документального картографування* був застосований для візуалізації географічних меж ареалів побутування мелотипів.

Теоретичну основу дисертації склали передусім праці українських етномузикологів, а також білоруських, російських, польських та литовських учених: С. Людкевича, Ф. Колесси, К. Квітки, Б. Луканюка, І. Клименко (ритмо-структурний аналіз народнопісенних зразків); І. Земцовського, О. Мурзіної, Є. Єфремова, Я. Мироненка (звуквисотний аналіз); К. Квітки, В. Гошовського, Є. Гіппіуса, Б. Луканюка, О. Пашиної, Л. Белогурової, О. Гончаренко, Т. Канстанцінової, І. Клименко, Г. Кутирьової-Чубаля, В. Ковалюка, Г. Коропніченко, Л. Лукашенко, Г. Пеліної, В. Прибилової, Ю. Рибачака, М. Скаженик (ареалогія, музична діалектологія, мелогографія і картографування); Л. Белогурової, Д. Рачюнайте-Вічінене, К. Дорохової, О. Гончаренко, Б. Єфіменкової, Є. Єфремова, Е. Йованович, Т. Канстанцінової, І. Клименко, В. Ковалюка, Г. Коропніченко, Л. Лукашенко, М. Мишанича, Л. Новикової, В. Осадчої, Ю. Рибачака, М. Скаженик, Г. Тавлай, О. Терещенка (досвід вивчення певної регіональної етномузичної традиції); І. Довгалюк, А. Вовчака, М. Мишанича, І. Клименко, О. Коробова (документування народної музики).

Основну джерельну базу склали: фоно-, відеоматеріали, рукописні записи, зібрані у власних польових дослідженнях 2005–2019 років. Експедиційна робота проведена у понад 100 населених пунктах 16-ти районів Черкащини, частина з яких відвідувалася повторно з метою поглибленого дослідження й досконалішого запису творів. Здійснено близько 300 сеансів запису і зафіксовано понад 2000 зразків переважно вокальної народної музики, частину яких складають обрядові жанри. Власні польові здобутки доповнено аудіоматеріалами з архіву ПНДЛ, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (ІМФЕ), Черкаського обласного центру народної творчості, записами викладачів та студентів Черкаського музичного коледжу ім. С. С. Гулака-Артемівського, мистецької агенції «Арт-Велес», опублікованими зразками обрядового фольклору в нотних та аудіовиданнях. Завдяки цьому, до дисертаційного дослідження залучено інформацію з понад 200 населених пунктів правобережної Черкащини. Допоміжними джерелами в роботі стали праці вчених суміжних наук – історії й археології, етнографії, антропології, діалектології.

Практичне значення дисертації. Вона може слугувати орієнтовним прикладом здійснення аналогічних регіональних музично-етнографічних досліджень. А отримані матеріали (етнографічні дані, нотні транскрипції,

тексти пісень, карти, таблиці) будуть успішно використовуватися у навчальному процесі середніх та вищих навчальних музичних закладів України – як предмет аналізу, як ілюстрація у лекційних курсах з народної музичної творчості, а також як репертуар для співаків-виконавців різних рівнів.

Апробація результатів. Дисертаційне дослідження було апробоване на спільних засіданнях кафедри музичної фольклористики НМАУ та ПНДЛ (до 2013), пізніше – кафедри історії української музики та музичної фольклористики НМАУ, а також на кафедрі історії та теорії музики Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки. Окрім того, апробація відбувалася у формі доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, серед яких: «Молода етномузикологія України» (НМАУ, Київ, 17. 12. 2008; 25–26. 04. 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Слов'янська мелогеографія» (НМАУ, Київ, 25–26. 04. 2014; 13–15. 05. 2016 та ін.); International Conference hosted by Council for Preservation of Ethnic Culture and Lithuanian Academy of Music and Theatre «Regional Investigations of Musical Folklore» (Lithuanian Academy of Music and Theatre, Vilnius, Lithuania, 2–5. 12. 2015); Міжнародна наукова конференція «П'яті Колесівські читання» (ЛНУ ім. І. Франка, Львів, 22–23. 10. 2015); Міжнародна наукова конференція, присвячена 120-літтю від дня народження українського етномузиколога Зиновія Лиська (ЛНМА, Львів, 24. 10. 2015); XXV Міжнародня науковья читанні пам'яті Л. С. Мухарынскай (1906–1987) (БДАМ, Мінськ, 13–15. 04. 2016); The 1st Symposium of the ICTM Study Group on Musics of the Slavic World (Любляна, Словенія, 13–15. 10. 2016); The 10th International Symposium «Music in Society» (Academy of Music in Sarajevo, Сараєво, Боснія і Герцеговина, 20–22. 10. 2016); Всеукраїнська науково-практична конференція «Знакові постаті вітчизняної гуманітаристики у національно-культурному самоствердженні України» (ІМФЕ, Київ, 25. 05. 2017); Міжнародна наукова конференція «Фолклор и образование – актуално състояние и перспективи» (Великотърновски университет «Св. Св. Кирил и Методий», Велико Търново, Болгарія, 12–14. 10. 2017); Перший Міжнародний етномузикознавчий симпозіум «Актуальні питання східноєвропейської етномузикології» (ДАМ ім. М. Глінки, м. Дніпро, 08–10. 02. 2018); Міжнародний науковий симпозіум «Україна – Польща: діалог культур» (Київ, НМАУ, 19–21. 04. 2018); XI Конференція дослідників народної музики червоноруських (галицько-володимирських) та суміжних земель (Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка, м. Львів, 20–21. 04. 2018); Друга міжнародна науково-практична конференція «Україна. Європа. Світ: історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях» (НМАУ, Київ, 01–02. 11. 2018); Міжнародна молодіжна науково-практична конференція «Unikalios Tradicijos Šiandien» (Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Etmuzikologijos katedra, Vilnius, 08–09. 03. 2019); Міжнародна конференція «Фольклор – стратегічний ресурс нації» (КНУ ім. Т. Шевченка, 18. 04. 2019) та цілий ряд інших – вітчизняних і зарубіжних конференцій.

Публікації. Результати досліджень оприлюднено у 14 наукових публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових виданнях, затверджених МОН України, а ще 5 – у міжнародних фахових виданнях Білорусі та Литви.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження та відображає основні етапи його проведення. Робота складається з основної частини та додатків. Основна частина містить вступ, чотири розділи, висновки й список використаної літератури та інших джерел (всього 379 позицій, 77 з яких – іноземні). Загальний обсяг дисертації – 360 с., з яких основна частина складає 170 с., а додатки – 135 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, сформульовані наукова новизна і практичне значення роботи, окреслені особливості поставленої у ній проблеми. Окрім того, тут подані вихідні положення та загальні методологічні принципи, на яких базується ареально-типологічне вивчення обрядово-пісенного фольклору Середньої Наддніпряни та Східного Поділля, окреслені основні етапи та структура дисертаційного дослідження.

Перший розділ дисертаційної роботи присвячено методологічним основам регіонального етномузикологічного дослідження, подано огляд засадничої літератури. У **підрозділі 1.1** розглядаються методи польових етнографічних досліджень та транскрипційної роботи, методика фронтального польового обстеження території та транскрибування пісенного матеріалу. Базовими у цьому відношенні стали методи аналітичної нотації Є. Гіппіуса. Аналітичне осмислення ритмокомпозиційної форми транскрибованих мелодій здійснене згідно методу диференціального тактування, розробленого Б. Луканюком.

Підрозділ 1.2 дисертаційної роботи висвітлює засади ритмоструктурного вивчення обрядових мелодій. Структурно-типологічний аналіз наспівів базується на здобутках вітчизняної ритмотипологічної школи, яка сформувалася в працях С. Людкевича, Ф. Колесси, К. Квітки, В. Гошовського, Б. Луканюка і отримала подальший розвиток у роботах І. Клименко, а також російської дослідниці Б. Єфіменкової. Необхідним інструментом дослідження стали засвоєні дисертанткою принципи аналітичної методики, викладені у роботах Є. Єфремова, В. Ковалюка, Л. Белогурової, Ю. Рибаченка, М. Скаженника. Важливим етапом структурно-типологічного аналізу є моделювання ритмосилабічної структури наспівів і встановлення інваріанту, єдиного для великого масиву мелодій схожої будови. Засади моделювання формувалися в роботах К. Квітки та удосконалювалися його наступниками – В. Гошовським, М. Лобановим, Б. Луканюком, Є. Єфремовим. Наприкінці ХХ ст. три етномузикологічні школи структурного напрямку (Київської і Львівської музичних академій та Російської академії музики ім. Гнесіних) виробили в цілому подібні концепції систематизації ранньотрадиційної пісенної ритміки.

Так, доведено існування у пісенному фольклорі народів Східної Європи, у тому числі, України, двох основних принципів ритмічної організації, відмінність між якими базується на різному співвідношенні коротких (хронос протос або мора) і довгих тривалостей. Кожен пісенний зразок входить до: а) групи творів із *трійковим* (або тримірним) ритмічним устроєм, який спирається переважно на фігуру ямба (♩), рідше – хорєя (♩♩) – моделі «ямбічного» ритму; або б) до групи творів із *двійковим* (двоірним) устроєм, в якому пари рівних силабохрон можуть об'єднуватися у долі (♩+♩=♩) – моделі «дольного» ритму.

Підрозділ 1.3 присвячений засадам мелоструктурного аналізу обрядових наспівів. За словами О. Пашиної, «мелодика об'єднує ряд жанрів і форм окремої традиції в одну систему, внаслідок чого *за звуковисотною організацією найчіткіше встановлюються кордони між сусідніми територіями*». У випадках, коли пісні одного жанру на всій досліджуваній території представлені тим самим ритмотипом (типами), звуковисотні параметри стають основним діагностуючим інструментом у встановленні музичного ландшафту регіону. Існують три основні рівні, що формують мелодичний тип наспіву – лад (система структурних функцій звуків), мелодична композиція (розгортання мелодії по горизонталі, музичний синтаксис) та фактура (спосіб організації багатоголосся). Важливим мелоаналітичним інструментом у роботі стала побудова мелодичних моделей-інваріантів. Для цього використано розробки звуковисотного моделювання М. Лобанова, Б. Луканюка, Є. Єфремова, І. Клименко. Особливо цінним виявився досвід О. Терещенка, Т. Сопілки та С. Копил (Протасової), які опрацьовували матеріали із суміжних територій Наддніпрянщини та Східного Поділля.

Підрозділ 1.4 розглядає методи класифікації мелоритмічних форм. Кожен із обрядових пісенних циклів у традиціях Середньої Наддніпрянщини та Східного Поділля нараховує достатньо велику кількість ритмічних типів та їх різновидів. Найрозвинутішими тут виявилися весільний і зимовий цикли. Завдання систематизації пісенних типів за їх структурними (в основному силаборитмічними та композиційними) ознаками призвело до необхідності їх формалізації – введення умовних позначень та кодів. Засновниками «символічної мови» для ритмоструктурних методів були С. Людкевич та Ф. Колесса. Їх ідеї були розвинуті Б. Луканюком та І. Клименко. Формалізовану мову вживають у своїх працях більшість українських етномузикологів. Активно застосовується вона і у цьому дисертаційному дослідженні.

Методиці картографування обрядових мелотипів присвячено **підрозділ 1.5** дисертації. Ідеї визрівали у працях С. Людкевича та Ф. Колесси, а перші практичні кроки у цьому напрямку зробив К. Квітка. В. Гошовський першим виділив мелогеографію в самостійний напрямок етномузичної науки. Далі серйозний теоретичний і практичний внесок у розвиток мелогеографії здійснили Б. Луканюк, О. Пашина, І. Клименко, Т. Варфоломеєва, Г. Сисоєва, Л. Белогурова, Ю. Рибак, В. Коваль, М. Скаженик, Л. Лукашенко та ін.

Теоретичні надбання, підходи й методи, випрацювані вченими лягли в основу картографування у цьому дисертаційному дослідженні.

Другий розділ роботи «Правобережна Черкащина: загальна характеристика краю та його музично-етнографічне вивчення» складається із трьох підрозділів, у яких здійснюється історико-етнографічний опис регіону та його дослідження. У **підрозділі 2.1** подана загальна географічна характеристика місцевості, у тому числі, її рельєфу, ґрунтів (чорноземи цього краю є одними з найкращих в Україні та світі), рослинності, багатих водних ресурсів, корисних копалин. Підкреслено, що вдале поєднання природно-кліматичних умов та географічного розташування з давніх часів сприяли розвитку на території Черкащини багатьох видів господарської діяльності. Землеробство і скотарство дотепер є основними видами сільського господарства краю. На другу половину II тисячоліття до н. е. повсякденний уклад життя селянина на цій території набув того вигляду, що зберігся аж до початку XX ст. Сформувався річний *землеробський* цикл (із регіональними відмінностями), якому було підпорядковане життя місцевого населення. У ритуальному оформленні дат, сезонів річного кола невід'ємною частиною є *пісенна традиція, що й до сьогодні панує у місцевій етномузичній культурі*. Саме тому за основу для аналізу в цій роботі було обрано *архаїчні обрядові наспіви*.

Історико-етнографічна характеристика місцевості подана у **підрозділі 2.2** дисертаційної роботи. На матеріалах різних джерел – літописів княжої та козацької доби, записок мандрівників XVII–XVIII ст., досліджень істориків М. Крикуна, В. Масненка, В. Поліщука, Ю. Мариновського, археологів М. Сиволапа, Ю. Чабана, Д. Куштана, В. Ластовського та інших, тут наводиться стисле висвітлення історії краю від найдавніших часів та перших поселенців до середини XX ст.

Антропологічній характеристиці населення краю присвячено **пункт 2.2.2**. Згідно з сучасним антропологічним поділом України за В. Дяченком, територія Черкащини належить до *найбільшої та найодноріднішої – центральної антропологічної зони* за більшістю соматичних ознак; центральноукраїнський та подільський антропологічний типи між собою мало відрізняються. Втім, відмічено, що внаслідок певних історичних подій, які більшою мірою торкнулися мешканців Наддніпрянщини, *Подільська зона* характеризується більшою стабільністю заселення.

Пункт 2.2.3 присвячений вивченню етнолінгвістичного районування досліджуваної території. Заслуговує на увагу думка сучасної вченої-діалектолога Г. Мартинової про «*волинсько-подільсько-середньонаддніпрянську діалектну межу*», яка тут проходить приблизно по лінії Біла Церква – р. Гнилий Тікич – західніше Шполи – західніше Новомиргорода і Малої Виски.

Підрозділ 2.3 дисертаційної роботи присвячено огляду історії етнографічно-фольклористичних та етномузичних досліджень регіону. Початок звукового документування народної музики був покладений співробітниками Кабінету музичної етнографії Всеукраїнської академії наук, створеним у 1920-х рр. та очолюваним К. Квіткою. Перші фонографічні записи датуються

1936 роком. Наприкінці ХХ ст. на Черкащині працювали О. Ошуркевич, В. Дубравін, О. Мурзина, О. та Н. Терещенки; на початку 2000-х – А. Коропніченко, М. Скаженик, учасники фольклорного гурту «Гуляйгород», співробітники ряду навчальних та наукових установ. Від 2004 року системні регіональні студії з вивчення музичного фольклору правобережної Черкащини проводить автор дисертаційного дослідження. Наразі авторкою досліджено та здійснено фіксацію традиційної музики приблизно у **100 селах 16-ти районів Черкаської області**. Загальний обсяг аудіозаписів становить понад **500 годин**. Кількість зафіксованих одиниць запису обчислюється кількома тисячами.

Третій розділ «Обрядовість і мелотипологія календарного та весільного циклів» містить поетапний розгляд кожного пісенного жанру та його мелотипів. Нечисленні, а подекуди навіть рідкісні зразки більшості календарно-обрядових жанрів свідчать про занепад цієї сфери традиційної культури, а часом і про майже її повне зникнення з пам'яті носіїв. **Підрозділ 3.1** присвячений розгляду зимового обрядового циклу, котрий демонструє найкращу збереженість. Описані різдвяне колядування, новорічне щедрування, водіння Меланки та Кози. Відносно повно збереглися на цій території і зимові обрядові пісні. При тому спостерігається тенденція до більшого текстового та типологічного розмаїття у західному від Дніпра напрямку. На Наддніпрянщині ж колядки та щедрівки взагалі залишилися чи не єдиним виявом давньої календарної пісенності. З мелотипологічного боку дитячий зимово-обрядовий репертуар складають наспіви двох ритмічних типів: на базі 3-дольного 4-складового вірша (з висхідним іоніком $\langle \cdot \overset{3}{4} \rangle$ або на основі хоріямба $\langle \cdot \overset{3}{4} \rangle$) та на базі 4-дольного блоку ($\langle \cdot *4 \rangle$, який домінує у зимовому репертуарі краю). Репертуар дорослих ватаг колядників та щедрівників представлений строфічною формою з рефреном на основі 4-дольного 4-складника $\langle \cdot *44; P44^2 \rangle$, $\langle \cdot *44; P44 \rangle$, композиціями на базі моделі $\langle \cdot 44 \underline{3} \rangle$. Найбільш поширеним «меланковим» наспівом є 2-рядкова структура $\langle \cdot 4_5 4_5^2 \rangle$ на основі 4-складника-антиспаста, а також $\langle \cdot 6^n \rangle$. Строфічні обрядові твори на 10-складовій основі з рефреном, що належать до типологічної сім'ї $\langle \cdot 55, p4 \rangle$ – найуживаніший тип зимових наспівів на Східному Поділлі й водночас найрідкісніший на території черкаського Подніпров'я. Це здебільшого колядки з рефреном *Ой дай Боже!*, адресовані окремим членам родини (іноді – представникам певних верств населення), а також наспіви, що супроводжують обряд *водіння Кози*. Значне місце у сучасному різдвяному репертуарі правобережної Черкащини посідають так звані «божественні» (церковні) колядки – як правило, з розгорнутим сюжетом біблійного змісту. Для цих пісень характерна багатоголосна фактура, часом із «тонким» голосом, ознаки функціонально-гармонічної ладової системи, широкий звукоряд із 7–10 щаблів, поважний, урочистий характер звучання. Усе це вказує на церковно-кантову практику та професійну композиторську творчість як на ймовірне джерело походження цих творів.

Підрозділ 3.2 присвячений розгляду весняно-літнього обрядового циклу. Важливе місце посідали звичаї та ритуали, пов'язані з початком сівби, періодом дозрівання врожаю та його збиранням. Але в наш час про це свідчать лише

окремі релікти обрядовій, які збереглися в пам'яті найстарших людей переважно подільської частини області. Веснянки на Наддніпрянщині цілком вийшли з ужитку та пам'яті сільських мешканців вже майже сторіччя тому. *Репертуар* усього *весняно-літнього циклу* складають такі жанрово-функціональні різновиди: весняні заклички, хороводи (за місцевою народною термінологією – «танки»), дитячі ігри, власне весняні пісні («веснянки»), «ліричні» (локальні назви – «величальні» або «вулишні»; вони є умовно приуроченими до весни) пісні, великодні пісні, які супроводять обряд великодня «хрестування», купальські, петрівки та жнивні пісні. З точки зору композиції більшість веснянок та купальських Черкаського правобережжя мають строфічну дворядкову будову. Втім, на думку деяких дослідників, давнішою їх формою є тирада – аналог т. зв. «великої кільцевої форми». Більшість зразків з прибережних районів (Чигиринського, Кам'янського, Смілянського) реалізуються у формі специфічно середньонаддніпрянського типу $\langle \text{J}53^2 \rangle$. Подільські веснянки типологічно різноманітніші. Основні весняні мелотипи, що побутують тут: $\langle \text{J}44;44 \rangle$ (танок «Шум»), $\langle \text{J}6^2 \rangle$ або $\langle \text{J}6^3 \rangle$ (весняні танки або пісні «Кривий танець», «Довгої лози», «Кропець»), весняні ігри-діалоги у формі $\langle \text{J}433 \rangle$ («А ми просо сіяли», «Жельман» та ін.), весняна гра-пантоміма «Подоляночка» з доволі складною музичною формою $\langle \text{J}:44::;4^n \rangle$, весняні заклички, що реалізуються у пірихичній $\langle \text{J}446^2 \rangle$ і ямбізованій $\langle \text{J}446^2 \rangle$ ритмічних версіях та структура $\langle \text{J}54^2 \rangle$ (на Звенигородщині). Наспіву купальсько-петрівського циклу реалізуються у двох основних структурах – $\langle \text{J}54^2 \rangle$, $\langle \text{J}53^2 \rangle$ та кількох спорадичних – $\langle \text{J}44;P4444 \rangle$, $\langle \text{J}44;P33 \rangle$ й інших. Жнивні наспіву є найбільшим раритетом серед обрядових жанрів Черкаського правобережжя. Основну частину жнивних наспівів подільської частини регіону становлять строфічні структури $\langle \text{J}43(3) \rangle$. Жнивні мелотипи тут нерідко мелодично співпадають із весільними наспіву, у першу чергу – тирадами $\langle \text{J}T53 \rangle$, $\langle \text{J}T6 \rangle$ та інколи навіть виконуються з тими самими текстами.

Підрозділ 3.3 присвячений *весільному обрядово-пісенному циклу*, як найрозвиненішому та найкраще збереженому до нашого часу. Детально описані усі весільні мелотипи, які побутують у на Черкаському правобережжі, та їх обрядовий контекст. Домінують в обрядовому репертуарі *тирадні композиції*, які стали універсальною формою, що супроводжує більшість етапів весільного дійства. Це 6(7)-складові тиради (з двомірною чи тримірною ритмікою – $\langle \text{J}T6 \rangle$, $\langle \text{J}T6 \rangle$), 8-складові з цезурою ($\langle \text{J}T53 \rangle$, $\langle \text{J}T53 \rangle$) та 4-складові ($\langle \text{J}T4 \rangle$). Спостерігаються звичайні для цієї структури способи її нарощення – додавання пісенних рядків зовні або всередині форми. В інших випадках композиційна будова виходить за межі звичної форми, адже у ній поєднуються кілька різних елементів структури і принципів організації. Результатом дії таких суміщень стають ще два розряди тирадних композицій – комбіновані та контаміновані. Комбіновані тиради поєднують обидва ритмічні принципи – ямбічний і спондеїчний в одній композиції. Контаміновані структури утворюються завдяки чергуванню в межах пісні двох, рідше – трьох типів різних силаборитмічних формул. Трапляються навіть унікальні випадки

поєднання в одному творі принципово різних типів композиції – тирадної та строфічної. Статистика свідчить про значну загальну кількість ускладнених тирадних зразків та їх досить велику – порівняно з аналогічними матеріалами інших регіонів – частку у весільній пісенності саме *наддніпрянської* частини Черкащини. Серед *строфічних композицій* найпоширенішою є форма «♩6³». Строфічні трійкові структури «♩7³» більше властиві *східноподільській* традиції. Ще однією розповсюдженою весільною строфічною композицією є структура з ямбізованим ритмомалюнком «♩53²», яка на теренах Наддніпрянщини та Степової України набула сталого вторинного дроблення і додаткової внутрішньої віршової цезури; це дозволяє тлумачити її тут як V♩445². Чотирирядова 2-рядкова форма з рефреном «*Рано-рано... та ранесенько*» («♩44p4²») – тип композиції, властивий переважно *наддніпрянській* частині Черкащини. Інші весільні строфічні структури на основі ямбізованого 5-складового та 7-складового вірша («♩57²» і «♩53²;557») притаманні більшою мірою *східноподільській* традиції і практично не відомі у наддніпрянських районах Черкащини.

Важливим чинником організації весільних пісень правобережної Черкащини є їх стильові та мелодико-фактурні особливості. Виконанню тирадних композицій, які звучать під час дієвих, активних моментів весільного обряду, властивий у більшості випадків рухливий темп. Строфічні пісні, що найчастіше супроводять найдраматичніші моменти ритуалу, навпаки, стримані за темпом. А у *наддніпрянських теренах* темп часом дуже повільний; це призводить до широких розспівів віршових складів, насичених мелізматикою. Основні види фактури, що побутують на Наддніпрянщині та Поділлі – монодія (колективний унісон), унісонно-гетерофонна версія колективної монодії, епізодична гетерофонія, упорядкована (розвинена гетерофонія). У наддніпрянських районах Черкащини, подібно до історико-етнографічної Полтавщини, фактуру збагачує наявність «тонкого голосу» – октавного подвоєння основної мелодичної лінії, виконуваного solo однією з жінок у головному регістрі співочого голосу. Весільно-пісенній стилістиці *подільської частини регіону* властивий монодичний тип фактури, вузькооб'ємні лади, рухливі та, водночас, стабільні темпи виконання.

Заключний **четвертий розділ** дисертаційної роботи «Мелогографія наспівів правобережної Черкащини» повертає дослідження в географічне русло. У **підрозділі 4.1** охарактеризований основний мелогографічний поділ території за показниками календарних та весільних обрядів і мелотипів. Зокрема встановлено, що у *подільській частині* Черкащини ще не так давно детально пам'ятали найархаїчніші дохристиянські зимові обряди й пісні. Натомість у *придніпровській частині* регіону домінують роль у репертуарі різдвяних обходів дворів відіграють пізніші християнські (церковні) колядки. Очевидними виявились принаймні чотири мелотипологічні параметри зимової обрядової пісенності, за якими можна визначити яскраво виражену **ареальну опозиційність** названих етнографічних регіонів. Значення **крупних масштабних поділів** мають дві типологічні опозиції: 1) присутність

на Поділлі / відсутність на Наддніпрянщині колядок «загальноукраїнської» групи <55,р4>; 2) протиставність за способом ритмізації щедрівок 3-дольної групи, які територіально розділилися: Поділля представляють строфічні іоніки, дніпровську зону – група одно- та двоелементних приспівок-хоріямбів <♩3⁴>. Значення *внутрішньорегіональних* маркерів поділу мають: 3) щедрівки з комбінацій 4-дольника та хоріямба <♩*44;P44> з різницею у довжині рефренів: у придніпровській традиції (так само, як і в лівобережній) рефрени розлогі, 16-складові <V44;P44;44>; 4) «меланки», які відрізняються у локальних традиціях за типом фактури – монодією на Поділлі та потовщеною багатоголосною фактурою з «тонким голосом» на Наддніпрянщині. Таким чином, спостереження над зимовою обрядовою пісенністю правобережжя Черкащини, свідчать, що у *межириччі Гірського Тікича та Гнилого Тікича* спостерігаються такі етномузичні процеси: зміна типів зимової обрядової пісенності – з тих, що домінують у подільській зоні, на ті, що притаманні подніпровській; суміщення, паралельне функціонування пісенних типів, характерних для обох регіонів; поступове згасання та зникнення – у напрямку із заходу на схід – базового подільського типу <55,р4>, який востаннє на цих теренах фіксується на Звенигородщині (уздовж р. Гнилий Тікич).

Весняний обрядово-музичний репертуар на території черкаського правобережжя побутує лише вздовж р. Тясмин (південні частини Кам'янського, Смілянського, Чигиринського районів), а також у Пороссі. Практично усі знайдені зразки реалізуються у формі середньонадніпрянського мелотипу <♩53²>. Надтясминня ж за рядом музично-стилістичних показників лучиться із Передстеповим правобережжям (північний схід Кіровоградщини) та трактується дослідниками як цілісна етнокультурна зона. У решті наддніпрянських районів Черкащини (та навіть у північних частинах згаданих районів) наспіви весняного обрядового циклу – не відомі. Найповнішу та найрозвиненішу систему мелотипів весняної обрядовості можна спостерігати лише на історичній Уманщині, тобто, у *подільській* частині Черкаської області. Весняна обрядовість тут представлена ритуалами закликання весни, хороводами, дитячими іграми зі співом та ліризованими веснянками. Широкий функціональний спектр веснянок супроводжується тут і їх мелотипологічним розмаїттям, який *утворює суцільний ареал, східна межа якого пролягає між річками Гнилий та Гірський Тікич*.

Наспівні літнього періоду – купальські, петрівки та жнивні, так само як і весняні, в цілому не властиві традиції наддніпрянських районів правобережної Черкащини – вони відсутні у смузі завширшки приблизно 80 км вздовж Дніпра. *Купальсько-петрівські* наспіви основних типів <♩54²> та <♩53²> з'являються у Звенигородському районі; східна межа їх ареалу простягається широкою смугою вздовж лівого берега р. Гнилий Тікич (умовно – до східного кордону історичної Звенигородщини). Ядром побутування цих типів є Східне Поділля. Ще два типи купальських наспівів на основі 4-дольника з рефреном – <♩44;P4444> та <♩44;P33> – зазвичай супроводжують ритуальну ходу вулицями або навколо купальського дерева. *Жнивні* наспіви є найбільшим раритетом

серед обрядових жанрів Черкаського правобережжя. Поодинокі записи не можуть дати цілісного уявлення про ареальні закономірності поширення мелотипів цієї групи. Основну частину жнивних наспівів черкаського Поділля становлять структури «43(3)», що розспівуються у межах тетра хорда – гексахорда мажорного нахилу. Трапляються також приурочені твори (лірика, балади, приспівки) з віршовою основою V44², V446² тощо. На *Наддніпрянщині* жнивні наспіви – цілком відсутні.

У поширенні типів весільних наспівів спільними (базовими) мелотипами для обох традицій черкаського правобережжя є весільні тиради «Т6» та «Т53», а також строфічні форми «6³» та «53²», які відображають риси обрядово-пісенної стилістики кожного з регіонів. Суто наддніпрянськими весільними типами є структури на основі 4-складового вірша: строфічна форма «44p4²» та тирадна «Т4». Обидві ці структури фіксуються широкою смугою вздовж Дніпра та на Звенигородщині (вздовж Гнилого Тікича), далі на захід їх побутування точкове. У Надтясминні з усіх теренів правобережної Черкащини можна спостерігати найбільше ямбізованих 7-складових тирадних та строфічних форм: «7³», «Т7». Схильність до ямбізації у цій локальній традиції виявляється навіть у 4-складових тирадах. Ця якість споріднює традицію Надтясминня із східноподільською (Уманською), де панують весільні форми з ямбізованим ритмом на основі 5-ти та 7-ми складовиків («57²» і «53²;557»), практично не відомі на Наддніпрянщині. У центральній частині черкаського правобережжя (на Звенигородщині) відбувається суміщення ритмотипологічних та музично-стилістичних ознак обох традицій: кількість різновидів весільних типів – найбільша, також високою є частка ускладнених та контамінованих тирадних композицій. Маркерами розмежування традицій за ознаками весільної обрядовості швидше є *не самі мелотипи* (їх наявність чи відсутність), *а стилістика виконання весільних пісень* (передусім фактура та лад), а також трактування того чи іншого типу у конкретній локальній зоні.

У **Висновках** узагальнені результати дослідження регіональних традицій правобережної Черкащини, уточнені межі музично-етнографічних зон на цій території та намічені перспективи подальшого вивчення етномузичної культури краю у контексті етногенетичних та міждисциплінарних студій.

Територія правобережної Черкащини, яка опинилася на перехресті кількох регіональних та локальних етномузичних традицій, виявилася унікальною, а пошук та уточнення кордонів між традиціями Наддніпрянщини та Східного Поділля на цих теренах стали непростим завданням.

У ході осмислення результатів дослідження в контексті реалізації поставленої мети й завдань постав висновок про *незначні розбіжності у трактуванні кордонів етнокультурних традицій за різними критеріями*, у тому числі, за показниками різних наукових дисциплін. Так, наприклад, за *історико-археологічними* даними, східний кордон поширення трипільської культури (5–4 тис. років до н. е.) на території Черкащини проходив орієнтовно між річками Гнилий та Гірський Тікич, охоплював середню течію р. Рось та доходив до Дніпра. П. Чубинський стверджував, що кордони *історико-*

етнографічних областей до певної міри відповідають межам розселення середньовічних східнослов'янських племен. Вочевидь, значний вплив на загальну картину місцевої традиції та етномузичних кордонів на правобережжі Середньої Наддніпрянщини мало й масове переселення («згін») людності з Правобережжя на лівий берег Дніпра у 1680-х роках, а згодом їхнє повернення (з оновленим жанровим складом та музичною стилістикою обрядового співу). Можливо, саме тоді й була втрачена практично уся архаїчна календарно-обрядова пісенність «серця» України – черкаської Наддніпрянщини, утворивши на цьому місці «календарну пустку». Остаточним руйнівним фактором для давнього наддніпрянського фольклору стало хаотичне переселення людей у зв'язку з будівництвом Кременчуцької ГЕС.

За результатами деяких загальноукраїнських *діалектологічних студій*, зокрема досліджень К. Михальчука, І. Панькевича, Ф. Жилка, кордон середньонаддніпрянського та подільського говорів простягається вздовж умовної лінії Умань–Ставище–Біла Церква–Фастів та не має перехідної зони.

Один із перших дослідників історичної Звенигородщини академік А. Кримський, вивчаючи діалектні особливості цього краю (а ширше – й усієї правобережної Черкащини), визначив відмінності у вимові місцевого населення та поділ її на східну («Шевченківщина») та західну («Гуманщина») вздовж річки Гнилий Тікич. Саме *тут проходив кордон між двома повітами* (Звенигородським та Уманським) Київської губернії, прокладений на межі XVIII–XIX ст. Також вчений підкреслював єдність діалекту лівобережжя Тікича з усією придніпровською частиною регіону (тогочасними Канівським, Черкаським, Чигиринським повітами), а правобережжя – з Уманщиною, у вимові населення якої яскраво прослідковуються «подолянізми». Причиною такого потужного подільського впливу на мову (а разом із нею і на етномузичний діалект) А. Кримський вбачав тривале володіння цими землями магнатів Потоцьких, які переселяли в ті краї велику кількість людей із Поділля та «з-над Богу» (р. Південний Буг).

Але найбільш цінними серед усіх мовознавчих досліджень стали праці Г. Мартинової, яка чітко окреслила межі регіональних та локальних діалектних зон на території правобережної Черкащини. За її твердженням, *основна волинсько-подільсько-середньонаддніпрянська діалектна межа орієнтовно проходить по лінії Біла Церква – р. Гнилий Тікич* із незначними відхиленнями частини ізоглос на захід і на схід. Крім того, фіксуються смуги перехідних говірок середньонаддніпрянсько-волинського і середньонаддніпрянсько-подільського типів.

Використання методичних напрацювань і наукових здобутків вітчизняних *етномузикологів* дало змогу комплексно підійти до вирішення поставлених у дисертації завдань. На підставі вагомої кількості фольклорно-етнографічного матеріалу з територій, що належать до двох різних традицій – Поділля й Наддніпрянщини – та смуги їх гіпотетичного кордону, а також через порівняння з картографічними дослідженнями суміжних наук – археології, історії, етнографії, лінгвістики, були виявлені як виразні збіги, так і специфічні відмінності.

Обрядова пісенність правобережної Черкащини демонструє цікаві закономірності, які дозволяють зробити наступні **мелогографічні висновки**:

1. **Першим** вагомим маркером *наддніпрянської* традиції є *пісенна фактура та виконавська стилістика*, притаманна обрядовому співові цього регіону. Розвинену гетерофонію з октавним подвоєнням основної мелодичної лінії у весільних та купальських наспівах можна почути аж до р. Гнилий Тікич та ще західніше від нього – у кількох десятках кілометрів від м. Звенигородка. Однак, на півдні від районного центру межа зони, де побутує традиція співу з «тонким голосом», проходить східніше, тобто, ближче до Дніпра. Ускладнений тип фактури, як було помічено, нерідко поєднується зі специфічною місцевою співочою стилістикою, основу якої складають сповільнений темп з його значними коливаннями та рясні розспіви віршових складів, насичені різноманітною мелізматикою.

2. **Другим** маркером розмежування регіональних традицій є наявність чи відсутність тих чи інших мелотипів. Звісно, тут враховується не абсолютний показник, а *частота використання* тієї чи іншої структури. Так, чіткими маркерами *східноподільської* традиції може слугувати наявність будь-яких весняних та купальських наспівів (як і обрядовості взагалі); у зимовому пісенному репертуарі – наспівів типу $\langle \text{♩}55\text{p}4 \rangle$ та форм на основі висхідного іоніка; серед весільних пісень – присутність типових наспівів на основі 5-ти та 7-ми складових груп і, навпаки, відсутність весільних зразків з рефреном $\langle \text{♩}44\text{p}4^2 \rangle$ та 4-дольних тирад $\langle \text{♩}4 \rangle$.

3. **Третім** маркером постають ладозвукорядні особливості обрядових наспівів: ширший звукоряд, як правило, свідчить про приналежність пісні до *наддніпрянської* традиції, вужчий – до *східноподільської*.

Аналіз пісенних зразків та відображення його результатів на мелогографічних картах врешті решт підводить до **такого висновку**: *лінією розмежування двох регіональних традицій, протилежних за усім комплексом їх ознак, виступає на цій території не лише р. Гнилий Тікич, але й дрібніші річки, такі як лівобережна притока Гнилого Тікича р. Шполка* (традиції на її лівому і правому берегах суттєво відрізняються), *а також правобережна притока Гнилого Тікича р. Попівка*, на захід від якої вже практично відсутні ознаки *наддніпрянського* обрядово-пісенного стилю. Отже, кордон між названими етномузичними традиціями на території правобережної Черкащини пролягає не суворо з півночі на південь, а за вигнутою діагоналлю – з північного заходу на південний схід. Щодо території Звенигородщини, то зважаючи на розмаїття, неоднорідність та суміщення у її межах ознак обох традицій, можемо впевнено зарахувати її до типових зразків *перехідних* музично-етнографічних зон.

Хід роботи і її результати доводять, що дослідження меж етнокультурних традицій має обов'язково спиратися на виявлення різнорівневих причин і чинників таких розмежувань – природно-географічних, історико-політичних, етногенетичних тощо. Найдоцільнішим у таких студіях буде якомога ретельніше фронтальне польове та аналітичне вивчення обраної території, залучення

широкого кола джерел та висновків із суміжних наук та детальне картографування музичних явищ як локального так і загальноетнічного порядку.

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Пшенічкіна Г. М. Весільні тиради Правобережної Черкащини з 6–7-складовою основою: особливості komponування // Проблеми етномузикології : науково-методичний збірник. Вип. 10. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2015. С. 81–103.

2. Пшенічкіна Г. М. Традиційні зимові наспіви Правобережної Черкащини: типологічна і географічна опозиція Наддніпрянщини і Поділля // Проблеми етномузикології : зб. наук. праць. Вип. 11. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2016. С. 62–76.

3. Пшенічкіна Г. М. Музыкальная фольклористика юго-восточной Украины: научно-исследовательская деятельность Днепропетровской академии музыки им. М. Глинки // Tradicija ir Dabartis : Mokslo darbai. Vol. 11. Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla, 2016. P. 279–282.

4. Пшенічкіна Г. М. Свадебные тирады со стихом 5+3 на Правобережной Черкащине // Tradicija ir Dabartis: Mokslo darbai. Vol. 12. Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla, 2017. P. 125–147.

5. Пшенічкіна Г. М. Традиційні зимові мелодії у басейні верхньої Самари // Проблеми етномузикології : зб. наук. праць. Вип. 12. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2017. С. 90–101.

6. Пшеничкина Г. Н. Мелотипология зимних обрядовых напевов правобережной Черкащины // Весці Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі. № 30. Мінск, 2017. С. 53–64.

7. Пшенічкіна Г. М. «Звенигородщина» Агатангела Кримського та сучасні дослідження обрядової пісенності Правобережної Черкащини // Проблеми етномузикології : збірник наукових праць. Вип. 13. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2018. С. 82–117.

8. Пшенічкіна Г. М. Первый международный этномузыкаловедческий симпозиум «Актуальные вопросы восточноевропейского этномузыкаловедения» в г. Днепр, Украина // Tradicija ir Dabartis: Mokslo darbai. Vol. 13. Klaipėda, Klaipėdos universiteto leidykla, 2018. P. 347–350.

9. Pshenichkina H. Ethnographic Regions in the Territory of Contemporary Cherkasy District by Features of Ritual Folk Songs // Res Humanitariae. Vol. 25. Klaipėda : Klaipėda University Publishers, 2019. P. 144–156.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Качор Г. М. Експедиції на Черкащину. З досвіду архівної роботи // Динаміка фольклорного виконавства. Рівне, 2009. С. 93–98.

2. Качор (Пшенічкіна) Г. М. Весільні пісні з рефреном «рано-рано» на Наддніпрянщині та Поліссі у їх структурному та стилістичному порівнянні //

Народна музика Волині та Полісся: проблеми дослідження і популяризації. Рівне, 2014. С. 144–156.

3. Пшенічкіна Г. М., Мазуренко А. В. ICTM, Study Group on Musics of the Slavic World // Етномузика. Число 13 . Львів, 2017. С. 170–172.

4. Народні пісні сучасної Дніпропетровщини : музично-етнографічний збірник. Випуск I. Томаківський район / упоряд. Г. М. Пшенічкіна, А. Я. Любимова. Дніпро : Ліра, 2016. 56 с. : 8 фото.

5. Народні пісні сучасної Дніпропетровщини : музично-етнографічний збірник. Випуск II. Петропавлівський район / упоряд. Г. М. Пшенічкіна, А. Я. Любимова. Дніпро : Ліра, 2019. 150 с. : 27 фото, аудіодиск (60 треків).

АНОТАЦІЯ

Пшенічкіна Г. М. Географічні межі регіональних традицій музичного фольклору на території правобережної Черкащини (за наспівами обрядових циклів). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 «Музичне мистецтво». Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського Міністерства культури, молоді та спорту України, Київ, 2020.

Дисертаційна робота присвячена вивченню традиційної обрядової пісенності порубіжжя Середньої Наддніпрянщини та Поділля у межах сучасної Черкащини. На меті наукового дослідження стоїть виявлення ареалів поширення певних музично-етнографічних явищ за їх структурно-типологічними, стилістичними та виконавськими ознаками, визначення й уточнення кордонів регіональних та локальних етнографічних зон, співставлення мелоареалогічних висновків із історичними, лінгвістичними та етнографічними даними.

Для досягнення мети було проведено фронтальне польове обстеження досліджуваної місцевості; залучено друковані, архівні та фоноджерела; транскрибовано пісенні зразки календарного та весільного циклів; здійснено їх мелотипологічний аналіз; результати втілено у формі географічних карт, де наочно представлені знайдені межі ареалів побутування тих чи інших обрядових мелотипів та їх локальних різновидів.

Головними маркерами розмежування наддніпрянської та подільської традицій на території правобережної Черкащини стали: пісенна фактура, виконавська стилістика, притаманна обрядовому співові того чи іншого регіону, наявність чи відсутність певних мелотипів та їх ладові особливості.

Ключові слова: музичний фольклор, обрядова пісенність, правобережна Черкащина, етнографічні регіони, Середня Наддніпрянщина, Східне Поділля, кордони етномузичних традицій, мелотипологія, мелогеографія.

SUMMARY

Pshenichkina H. Geographical Boundaries of Regional Traditions of Musical Folklore from the Right-Bank Cherkasy Region (by the Melodies of Ritual Folk Songs). Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Arts in the specialty 17.00.03 "Musical Art". Ukrainian National P. Tchaikovsky Academy of Music, Ministry of Culture, Youth and Sport of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation is devoted to the study of the traditional ritual folk songs from cross-border area of two wide ethnographic regions – Middle Naddniprovyanshchyna and Eastern Podillia region within the contemporary Cherkasy region. Differences in the elements of traditional material culture, as well as in the rituals and stylistics of the vernacular within the actual Cherkasy Right-Bank region have been described in detail by dialectologists, historians, and ethnographers.

The purpose of the study is to identify areas of certain musical and ethnographic phenomena distribution by their structural, typological, stylistic and performance characteristics; identifying, refining and illustrating the configuration of ancient cultural centers that currently exist as regional and local ethnographic zones; comparing melo-areological findings with historical, linguistic and ethnographic data.

In order to achieve the goal of the dissertation, the following tasks were performed: a frontal field survey of the studied area was conducted with a focus on vocal and ritual creativity; involved in the analytical base printed, archival and sound sources; the most typical song samples of archaic calendar and wedding cycles were selected and transcribed from the materials obtained; melo-typological analysis of ritual folk songs is performed; the obtained results are embodied in the form of geographical maps, which clearly show the found areal boundaries of particular ritual melo-types and their local varieties.

The main markers of the delineation of the Naddniprovyanshchyna and East Podillia traditions on the territory of the Right-Bank Cherkasy region were: local folk song invoice and performing style, characteristic of the ritual singing within this region, the presence or absence of certain melo-types (or more or less common use of them), the peculiar musical mood and scale features of the local ritual folk songs.

Key words: musical folklore, ritual folk songs, Right-Bank Cherkasy region, ethnographic regions, Middle Naddniprovyanshchyna region, East Podillia, borders of ethnomusical traditions, melo-typology, melo-geography.

ANOTACIJA

Pšeničkina H. Muzikinio folkloro regioninių tradicijų geografinės ribos Dešiniakrantės Čerkašinos teritorijoje (apeiginių dainų melodijų aspektu). Kvalifikacinis mokslo darbas rankraščio teisėmis.

Disertacija yra skirta menotyros kandidato laipsniui gauti mokslo kryptyje 17.00.03 „Muzikos menas“. Ukrainos P. I. Čaikovskio Nacionalinė muzikos akademija, Ukrainos kultūros, jaunimo ir sporto ministerija, Kijevas, 2020.

Disertacijos darbas yra skirtas dviejų plačios apimties etnografinių Ukrainos regionų – Vidurio Naddniprovanščinos ir Rytų Podolės paribio zonos tradicinių apeiginių dainų bruožų tyrimams šių laikų Čerkaščinos krašto ribose. Tradicinės materialiosios kultūros, apeigų bei vietinės tarmės apraiškų panašumai bei skirtumai Dešiniakrantės Čerkaščinos vietovėse jau yra išsamiai aptarti dialektologų, istorikų, etnografų mokslo darbuose.

Šio mokslinio darbo tikslas – būdingų muzikinės etnografijos apraiškų arealų ribų nustatymas pagal jų struktūrinius-tipologinius, stilistinius ir gyvosios tradicijos atlikimo požymius; seniausių tradicinės kultūros lokalizacijų, šiuo metu įvardijamų regioninėmis ar lokalinėmis etnografinėmis zonomis definicija, vizualus jų geografinės konfigūracijos nustatymas bei patikslinimas, o taip pat – ir naujai gautos melo-arealinės informacijos faktų sugretinimas su istoriniais, lingvistiniais bei etnografiniais duomenimis.

Disertacijos mokslinio darbo tikslui pasiekti buvo numatytos šios užduotys: tiriamų teritorijų kaimuose bei gyvenvietėse rengiamos frontalinio pobūdžio etnografinės ekspedicijos, kurių metu visų pirma buvo daromi apeiginių tradicinių dainų įrašai; analizuojami spaudoje skelbti mokslo tekstai, archyviniai šaltiniai bei dainų garso įrašai; gautos medžiagos pagrindu atrenkami ir transkribuojami senųjų kalendorinių bei vestuvinių apeigų tradicinių dainų pavyzdžiai; atliekama jų melo-tipologinė analizė; gauti moksliniai rezultatai vizualizuojami geografinių žemėlapių pavidalu, kur vienareikšmiškai išryškėja apeiginių dainų melotipų bei būdingų jų lokaliųjų pavidalų arealinio paplitimo ribos.

Svarbiausiais Vidurio Naddniprovanščinos ir Rytų Podolės regionų apeiginės folklorinės tradicijos geografinės atskirties žymekliais Dešiniakrantės Čerkaščinos krašto ribose tapo: tradicinių dainų atlikimo faktūra bei stilistika, būdinga tam tikros vietovės gyvajai apeiginio folkloro tradicijai; konkrečių melotipų faktinis egzistavimas arba jų nebuvimas toje vietovėje (galimai – dažnesnis ar retesnis jų apraiškų kiekis); apeiginių melodijų dermės ypatybės.

Raktiniai žodžiai: muzikinis folkloras, apeiginės tradicinės dainos, Dešiniakrantė Čerkaščina, etnografiniai regionai, Vidurio Naddniprovanščina, Rytų Podolė, etnomuzikinių tradicijų geografinės ribos, melotipologija, melogeografija.

АННОТАЦИЯ

Пшеничкина Г. Н. Географические границы региональных традиций музыкального фольклора на территории правобережной Черкащины (по напевам обрядовых циклов). Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 «Музыкальное искусство». Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского Министерства культуры, молодежи и спорта Украины, Киев, 2020.

Диссертационная работа посвящена изучению традиционной обрядовой песенности пограничья Среднего Приднепровья и Подолья в пределах современной Черкащины. Целью научного исследования является обнаружение

ареалов распространения определенных музыкально-этнографических явлений согласно их структурно-типологическим, стилистическим и исполнительским признакам; дефиниция и уточнение границ региональных и локальных этнографических зон, сопоставление мелоареалогических выводов с историческими, лингвистическими и этнографическими данными.

Для достижения цели было проведено фронтальное полевое изучение исследуемой местности; привлечены к печатные, архивные и фоноисточники; транскрибированы песенные образцы календарного и свадебного циклов; осуществлен их мелотипологический анализ; результаты воплощены в форме географических карт, где наглядно представлены найденные границы ареалов бытования тех или иных обрядовых мелотипов и их локальных разновидностей.

Главными маркерами разграничения среднепринепровской и подольской традиций на территории правобережной Черкащины стали: песенная фактура, исполнительская стилистика, присущая обрядовому пению того или иного региона, наличие или отсутствие определенных мелотипов и их ладовые особенности.

Ключевые слова: музыкальный фольклор, обрядовая песенность, правобережная Черкащина, этнографические регионы, Среднее Приднепровье, Восточное Подолье, границы этномызыкальных традиций, мелотипология, мелогеография.